

Konstrukcje murowe z przełomu XIX i XX w. oraz z okresu międzywojennego mogą być wykonane w technikach mało znanych i współcześnie niestosowanych, takich jak: mury jednoszczelinowe szczelinowe, dwuszczytowe, zazębione, powłokowe o szczelinach zamkniętych poziomym, mury oszczędnościowe Katona, Favtha, Taubera, Eckerta, Siebolda, Soupa [12]. W konstrukcjach tych mogły być również stosowane elementy murowe współcześnie nieprodukowane lub rzadko stosowane, np. pustaki Opoka, Czerwiński-Zacharjewicz, Universal, Fordon, Schneidera, Sahima [12].

* * *

Właściwa identyfikacja materiałowo-techniczna murów historycznych daje wieloaspektowe spektrum wiedzy dotyczącej elementów murowych, zapraw, łączników, typów wiązania oraz technologii lub techniki wykonania.

prof. dr hab. inż. arch. Elżbieta Trocka-Leszczynska¹⁾
mgr inż. arch. Joanna Nykiel¹⁾

Artykuł powstał w ramach badań statutowych nr 504/01922/1088/40 na Wydziale Inżynierii Ładowej Politechniki Warszawskiej.

Literatura

- [1] Runkiewicz L., Rodzik W.: Badania nieniszczące wytrzymałości murowanych obiektów zabytkowych, Inżynieria i Budownictwo, 2. 1990.
- [2] Marecki A., Wasilewski K.: A virtual reconstruction of an unknown roman bridge from the 1st century a. d. PROHITECH'14, 7-9 May 2014, Antalya-Turkey, Proceedings of the 2nd International Conference on Protection of Historical Constructions, Editors Federico M. Mazzolani, Gulay Altay, Bogazici University Publishing 34342 Beebek, Istanbul Turkey, ISBN NUMBER: 978-975-518-361-9.
- [3] Gawlikowski M.: Season 2002, Polish Archaeology in the Mediterranean, vol. XIV, p. 279 – 290, 2003.
- [4] Gawlikowski M.: Preliminary report on the forty-fifth season of excavations, Polish Archaeology in the Mediterranean, vol. XIX p. 517 – 526, 2010.
- [5] Majcherek G.: Polish Archaeological Mission to Palmyra. Seasons 2008 and 2009, Polish Archaeology in the Mediterranean, vol. XXI, p. 459 – 479, 2012.
- [6] Terlikowski W.: The Specificity of Research, Conservation and Reconstruction of Real and Virtual

Early Christian Basilicas in Palmyra, Syria. PROHITECH'14, 7-9 May 2014, Antalya-Turkey, Proceedings of the 2nd International Conference on Protection of Historical Constructions, Editors Federico M. Mazzolani, Gulay Altay, Bogazici University Publishing 34342 Beebek, Istanbul Turkey, ISBN NUMBER: 978-975-518-361-9, PUBLISHING NUMBER: 1103, p. 699 – 705.

[7] Terlikowski W.: Prace badawcze i konserwatorskie konstrukcji antycznych w Palmyrze, Materiały Budowlane 12/2013 (nr 496), str. 74 – 76.

[8] Vitruvius Pollio M., (transl. Morris Hicky Morgan): The Ten Books on Architecture, Courier Dover Publications, 1960.

[9] Barański M.: Opus Palmyrenum, Damascener Mitteilungen, vol. 5, p. 59, 1991.

[10] Terlikowski W.: Aspekty techniczne i inżynierskie konserwacji starożytnych konstrukcji murowych jako trwałej ruiny, Materiały Budowlane, 11/2013 (nr 495), str. 116 – 118.

[11] Terlikowski W.: Diagnostyka i analiza konstrukcyjno-architektoniczna starożytnej świątyni w Iranie, Materiały Budowlane 1/2014 (nr 497), str. 64 – 66.

[12] Mielnicki S.: Ustroje budowlane, Spółdzielnia Wydawnicza „Meta”, Katowice 1947, wydanie III poprawione.

Przyjęto do druku: 02.10.2015 r.

Możliwości zachowania cech architektury regionalnej w Kotlinie Kłodzkiej

The possibilities of preserving the characteristics of the vernacular architecture in the Kłodzko Valley

DOI: 10.15199/33.2015.11.55

(Artykuł przeglądowy)

Streszczenie. Współczesne próby utrzymania cech architektury regionalnej (wernakularnej) na terenach wiejskich Kotliny Kłodzkiej, to zagadnienie trudne ze względu na szybko niszczące zasoby zabudowy regionalnej, wzniesione najczęściej przed 1945 r. oraz dużą swobodę realizacji nowych budynków, najczęściej katalogowych, obcych miejscowym tradycjom. Celem artykułu jest pokazanie sposobów utrzymania cech regionalnej architektury kłodzkiej przez prawidłowo prowadzone remonty, a także organizowanie konkursów architektonicznych na współczesną zabudowę.

Słowa kluczowe: zachowanie cech regionalnych, Kotlina Kłodzka.

Abstract. The contemporary attempt to sustain the regional characteristics of local architecture of the Kłodzko Valley's countryside has to be considered as a difficult challenge especially regarding the rapid aging and decay of vernacular buildings that were put up before 1945. Moreover a lack of clear and define guidelines for new architecture allows introducing alien forms, mostly coming from house catalogues, that stay in discordant relation with the traditional landscape. A main goal of the article is stating the preservation measures such as apposite renovations and architectural competitions that are or ought to be undertaken in order to keep the regional tradition alive.

Keywords: difference, revitalization, Kłodzko Valley.

Zachowanie tradycyjnej zabudowy w Polsce jest tematem dyskutowanym i jeszcze niedokładnie zbadanym. Architekci analizują cechy architektury regionalnej i mechanizmy jej powstawania w ce-

lu doskonalenia współczesnych rozwiązań projektowych. Po 1945 r. na ziemiach zachodnich, w tym ziemi kłodzkiej, w związku z całkowitą wymianą ludności zamieszkującej te tereny, została zerwana ciągłość tradycji i nie występował już naturalny proces kontynuacji dawnych cech w miejscowym budownictwie. Obecnie zachowanie

cech regionalnych, przez właściwą modernizację istniejącej zabudowy i odpowiednie projektowanie nowych obiektów, należy do kluczowych problemów kształtowania ładu przestrzennego i kontynuacji cech architektury regionalnej na terenie ziemi kłodzkiej zwanej też Kotliną Kłodzką, która wraz z otaczającymi ją pasmami górski-

¹⁾ Politechnika Wroclawska, Wydział Architektury
*) Autor do korespondencji: elzbieta.trocka-leszczynska@pwr.edu.pl

mi mieści się w granicach administracyjnych powiatu kłodzkiego, pokrywającego się pod względem powierzchni z historycznym obszarem Hrabstwa Kłodzkiego [1].

Architektura regionalna ziemi kłodzkiej

W Kotlinie Kłodzkiej zabudowę wiejską wznoszono z naturalnych materiałów budowlanych. Powszechna była drewniana, wieńcowa konstrukcja budynków nakrywanych dwupołaciowymi stromymi dachami (fotografia 1). Ostateczna forma architektury, widoczna obecnie na terenach ziemi kłodzkiej, określana jako regionalna, pochodzi w przewadze z XIX w. Zabudowa ta charakteryzuje się parterowymi, wydłużonymi, jednobudynkowymi zagrodami łączącymi pod jednym dachem funkcje mieszkalne, inwentarskie i gospodarcze. Rzuty tych budynków rozplanowane były symetrycznie z położoną centralnie sienią. Poddasze pełniło zwykle funkcję użytkową lub składową. Obok zagród jednobudynkowych, w wielu gospodarstwach występowały zagrody wielobudynkowe (dom mieszkalny, wycużny, budynek inwentarski, stodoła, wozownia itp.), które – w południowej części omawianego obszaru – uzyskiwały formę zagród tzw. zamkniętych, gdyż budynki zwracając się wewnętrzną podwórzem, do którego prowadziły zamykane wejścia i wjazdy.

Rzuty budynków miały proporcje wydłużonego prostokąta, a kąt nachylenia dachów dwuspadowych wynosił 45 – 55°. Z powodu tak stromych dachów tradycyjna zabudowa wyróżniała się dużą wysokością ściany szczytowej w stosunku do wysokości ścian parteru. Od XVIII w. oprócz dachów dwuspadowych powszechne były mansardowe i naczółkowe. Szczyty przeważnie wysuwano przed lico ściany parteru i szalowano pionowo układanymi deskami (fotografia 2a). Charakterystyczne było również występowanie ganków podcieniowych z wieńcową izbą na poddaszu (wyżką), niekiedy otoczoną galerijką, a także wspornikowych galerii (balkonów) w budynkach piętrowych (fotografia 1).

Podstawowym budulcem było drewno (głównie świerkowe), z którego wznoszono wieńcowe ściany parteru. Belki łączono w narożnikach metodą zamków ciesielskich typu jaskółczy (rybi) ogon, bez ostatków. Cechą charakterystyczną tych rozwiązań było to, że materiał ścian odpowiadał wewnętrznej funkcji budynku, tj. ściany drewniane otaczały zwykle część mieszkalną, kamienne – sień i pomieszczenia inwentar-

Fot. 1. Budynek o cechach regionalnych w Starym Gieraltowie

Photo 1. Example of regional architecture in Stary Gieraltów

[Fot. E. Trocka-Leszczyńska]

skie, a deskowane – pomieszczenia składowe. W drugiej połowie XVIII w., po przejściu Hrabstwa Kłodzkiego pod panowanie pruskie, zgodnie z wprowadzonymi przepisami przeciwpożarowymi, konstrukcje wieńcowe zastąpiono murowanymi [2].

Dachy początkowo kryte słomą i gontem (na terenach górskich), z czasem zostały wyparte przez pokrycie dachówką, blachą ocynkowaną, płytami azbestowo-cementowymi. Wszystkie wymienione rozwiązania miały ścisłe uzasadnienie konstrukcyjne i funkcjonalne, stąd zdobnictwo ograniczało się jedynie do stosowania dekoracyjnych opasek okiennych i drzwiowych (fotografia 2b). Także kolorystyka była bardzo oszczędna, gdyż ściany wieńcowe najczęściej bielono, pozostawiając niekiedy spoiny w ciemnym kolorze [3]. Obecnie na terenach wiejskich ziemi kłodzkiej zachowały się przykłady zarówno zabudowy drewnianej, jak i murowanej.

Fot. 2. Architektura regionalna – detale

[Fot. J. Nykiel]

Photo 2. Regional architecture – detail

Dekapitalizacja zabudowy i próby modernizacji

W okresie powojennym działania polityczne, brak wiedzy i odpowiednich kroków mających na celu ochronę tradycyjnego budownictwa, brak środków finansowych na konserwację i remonty oraz niewłaściwe użytkowanie powodowały jego szybką dekapitalizację [4, 5]. Budynki pochodzące sprzed II wojny światowej stanowiły w 2011 r. ponad 65% zabudowy, z czego niemal połowę obiekty drewniane, a na terenach wiejskich udział ten był jeszcze większy [6]. Znaczny stopień zużycia technicznego i użytkowego obiektów wzniesionych przed 1945 r. sprawia, że niezbędne są pilne remonty, ale wiąże się z tym niebezpieczeństwo grożące zatarciem oryginalnych cech regionalnych budownictwa kłodzkiego, wynikające m.in. z:

- użytkowania zabudowy przez ludność napływową, która nie zna i nie ceni miejscowych tradycji budowlanych;
- braku wiedzy o lokalnych tradycjach budowlanych wśród inwestorów i wykonawców;
- braku działań lokalnych służb budowlanych zmierzających do ochrony architektury regionalnej i miejscowego krajobrazu kulturowego oraz wiążącego się z tym braku skutecznego nadzoru nad pracami remontowymi;
- prowadzenia prac remontowych i modernizacyjnych metodami gospodarczymi przez niewyspecjalizowanych wykonawców, najczęściej z wykorzystaniem tanich materiałów budowlanych, niezgodnych z miejscowymi tradycjami.

Najczęściej przeprowadzane prace remontowe polegają na: ocieplaniu budynków metodą lekką-mokrą; nakładaniu na elewacje nowych tynków strukturalnych i pokrywaniu ich różnego typu panelami z metalu oraz tworzywa sztucznego (tzw. siding), co powoduje w większości przypadków całkowite zatarcie i zniekształcenie cech regionalnych. Także niefachowa rozbudowa i przebudowa zniekształcają harmonijne formy brył budynków wiejskich. Można jednak znaleźć pozytywne przykłady wyremontowanych i modernizowanych budynków, które zachowały regionalny charakter (fotografia 3).

Współczesne budownictwo i konkursy architektoniczne

Lata 90. XX w. przyniosły stopniową akceptację sudeckiej architektury, jednak nie ma dostatecznie wypracowanych metod

Fot. 3. Budynek w Roszycach przed (a) i po modernizacji (b) [Fot. J. Szlegier]
Photo 3. Renovation in Roszyce: before (a) and after (b)

kształtowania współczesnej architektury regionalnej [7]. Nowo wznoszone budynki stoją najczęściej w sprzeczności z miejscową architekturą, zaburzając harmonijny krajobraz wsi kłodzkich. Można je, ze względu na czas powstania i charakter architektury, przyporządkować do kilku typów (fotografia 4):

- domy jednorodzinne, o architekturze zuniformizowanej, zgeometryzowanej, z płaskimi dachami, tzw. kostki o konstrukcji żelbetowej, nawiązujące do architektury modernizmu, wznoszone od lat 50. do 70. XX w.;

- obiekty o tzw. uniwersalnej architekturze górskiej, stromych dachach, budowane w latach 80. i 90. XX w., bez właściwej wiedzy o architekturze regionu;

- domy katalogowe (o architekturze „skandynawskiej”, „kanadyjskiej”, czy „dworkowej”) nienawiązujące do miejscowych cech architektury, wznoszone powszechnie od 1989 r.;

- budynki nawiązujące do architektury innych regionów górskich, mieszające różne style regionalne, bezkrytycznie lokalizowane we wsiach kłodzkich;

- budynki bezstylowe, powstające bez spójnej koncepcji architektonicznej, wykonywane za pomocą metod tzw. gospodarczych, czasem jako przypadkowa rozbudowa lub przebudowa istniejących obiektów;

- obiekty o architekturze neutralnej, tj. o skali i formie pozwalającej na ich „bezkonfliktowe” wpisanie w istniejące otoczenie [7].

W ostatnich latach coraz większa świadomość konieczności ochrony krajobrazu kulturowego, obok indywidualnych projektów dedykowanych konkretnym regionom architektonicznym, zaowocowała serią konkursów na temat współczesnej zabudowy nawiązującej do lokalnych tradycji budowlanych. Władze powiatu kłodzkiego ogłosiły m.in. w 2009 r. konkurs na „Dom Sudecki o cechach architektury regionalnej ziemi kłodzkiej” [8]. Była to pierwsza próba działania mającego na celu uporządkowanie zasad powstawania nowego budownictwa na obszarach wiejskich Kotliny Kłodzkiej, które mogłyby później znaleźć odzwierciedlenie w zapisach Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego. Konkurs ten przrodził się w ogólnopolską dyskusję architektoniczną na temat formy domu kłodzkiego (fotografia 4). Wśród 96 prac konkursowych znajdowały się zarówno projekty wiernie naśladowujące architekturę regionalną, jak i bardzo czytelnie ją cytujące (przez stosowanie dawnych i nowoczesnych rozwiązań architektonicznych na zasadzie kontrastu, np. dużych przeszkleń obok konstrukcji wieńcowej itp.), a także projekty o współczesnej bryle, nawiązujące do miejscowej architektury

Fot. 4. Projekty konkursowe – a) I nagroda – M. Wierzbicka, A. Wyparło; b) II nagroda – M. Greszta, K. Wróbel
Photo 4. Awarded designs – a) 1st prize – M. Wierzbicka, A. Wyparło, b) 2nd prize – M. Greszta, K. Wróbel

przez inspirację jej tradycjami lub twórczym przetworzeniem dawnych form (fotografia 4).

Podsumowanie

Czynnikami, które ukształtowały dzisiejszy obraz kłodzkiej wsi, są przede wszystkim: wczesne ukształtowanie gęstej sieci osadniczej z wyraźnymi wpływami czeskiimi i śląskimi; dziewiętnastowieczna kolonizacja i rozwój turystyki; wymiana ludności po 1945 r. oraz wieloletni zastój inwestycyjny, skutkujący znikomą liczbą nowych obiektów zaburzających sylwetę starych zespołów osadniczych.

Przyjmując założenie autorów, zamieszczone w opracowaniu z 1984 r., dotyczące rewaloryzacji form regionalnych na obszarze dawnego województwa nowosądeckiego, że *najwyższy stopień ochrony walorów kulturowych i krajobrazowych oraz największe rygory w zakresie powstawania nowej zabudowy powinny odnosić się do stref o największych zasobach tradycyjnego budownictwa*, można stwierdzić, że ziemia kłodzka jest obszarem priorytetowym w skali całej Polski [9].

Literatura

- [1] Herzig A., Ruchniewicz M., Dzieje Ziemi Kłodzkiej. Dobu Verlag/Oficyna Wydawnicza Atut, Hamburg/Wrocław 2006.
- [2] Trocka-Leszczyńska E., Kolor w architekturze wiejskiej obszaru Sudetów. „Architectus” 2000, nr 1 (7), s. 143 – 162.
- [3] Trocka-Leszczyńska E., Wiejska zabudowa mieszkaniowa w rejonie sudeckim. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1995.
- [4] Suchodolski J., Architektura schronisk górskich w Sudetach. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2005.
- [5] Korzeń J., Polański T., Nowa architektura pod Karkonoszami. „Architektura” 1987, nr 1-2, s. 18 – 21.
- [6] Trocka-Leszczyńska E., Międzygórze: dzieje i architektura. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2006, s. 21.
- [7] Trocka-Leszczyńska E., Tożsamość architektoniczna wiejskiej zabudowy mieszkaniowej w regionie sudeckim. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2001, t. 46, z. 3, s. 299 – 308.
- [8] Trocka-Leszczyńska E., Nykiel J., Przyszłość regionalizmu w Sudetach w świetle konkursów architektonicznych. Red.: E. Trocka-Leszczyńska, E. Przesmycka. [W:] Przyszłość Architektury. Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej. Wrocław 2014, s. 79 – 94.
- [9] Stoczek A., Węclawowicz-Bilska E., Boratyński A., Borzęcki W., Cząstka A., Radziewanowski Z., Zuziak Z., Rewaloryzacja form regionalnych na terenach województwa nowosądeckiego. „TeKa Komisji Architektury i Urbanistyki O/P. A. N. w Krakowie” 1984, t. XVIII, s. 197 – 206.

Przyjęto do druku: 07.09.2015 r.